

David Hume. Siðfræði hans í túlkun Páls Árdals (og fl.)

Páll Árdal, heimspekingur, reit bókina Siðferði og mannlegt eðli (Hið ísl. B.m.f. Rvk 1982) með sérstakri áherslu á siðfræði David Hume (1711-1776). Túlkun hans er reifuð sér eins orðrétt og kostur er. Álit tveggja samtíma siðfræðingar er einnig látið í ljósi.

Páll Árdal: „Raunar er mín skoðun sú að siðfræði Humes sé reist á sálarfræði hans, kenning hans um siðfæði reist á kenningunni um tilfinningalífið.“ 23

„Ég hef reynt að benda á að rök Humes gegn skynsemistrú eru rök gegn þeirri skoðun að óbrigðul skynsemi hafi sjálfstætt hreyfiafl.“

„Það sem Hume segir um vanmátt skynseminnar reisir hann á því að skynsemin sé óbrigðul. Hann reynir að sýna fram á að rökhyggjumyndin af baráttu óbrigðullar skynsemi og brigðulla tilfinninga um vilja mannsins sé alröng.“ 37

„...að það sem við köllum „viljastyrk“ sé ekkert annað en sá eiginleiki manns að láta yfirleitt stjórnast af rölegum tilfinningum þegar þær takast á við ofsafengnar fýsnir og ástríður.“ 38

„Hume telur að vitneskjan ein um hvað okkur sjálfum sé endalega í hag, eða hvað jóni hagsmunumanna almennt, sé algjörlega vanmáttug eins og allar aðrar niðurstöður skynseminnar.“ 38

„Hvers vegna skyldu menn hafa haldið að sannleikurinn væri æðstur verðmæta og að öll röng breytni sé ósönn. Ástæðan var einkum sú, ef að líkum lætur, að veröldin var talin verk Guðs sem ekki var einungis almáttugur og alvitur, heldur einnig algóður. Veröldin hlýtur því að vera góð í innsta eðli sínu.“ 44

„Á dögum Hume var það almenn skoðun að guð almáttugur hefði gefið mannum frjálsan vilja, gætt hann sjálffræði um gerðir sínar og þar með ábyrgð á þessum gerðum. Samkvæmt þessari skoðun má rekja allt siðleysi og alla synd til þess að menn misnota þessa dásamlegu Guðs gjöf.“ 45

„Hume var löghyggjumaður. En hann reynir að sýna fram á að viljaverk geti átt sér orsakir, án þess að við (45)hljótum að daga af því þá ályktun að menn séu á valdi óviðráðanlegra afla.

Hann neitar því ekki að menn hafi frjálsan vilja, heldur hinu að frelsi viljans sé fólgið í orsakaleysi.....ef verk manna væru orsakalaus væri óréttlæt看legt að telja þá ábyrgð gerða sinna,.... 46

„...að það sé aðeins reynsla okkar af orsök og afleiðingu sem geri okkur kleift að segja fyrir um afleiðingar atburða í heiminum.“ 46

„En þótt Hume hafi neitað því að við getum reitt okkur á lögbundið samband orsaka og afleiðinga, taldi hann enga ástæðu til að ætla að orsakalausir atburðir gerðust í náttúrunni.“ 47

„Ýmsar tilfinningar eiga sér efnislega eða líkamlega orsök; þannig veldur hnífurinn sársaukanum þegar ég sker mig í fingur....aðrar tilfinningar, kennir eða ástríður sem eiga rætur sínar að rekja til vitundarlífsins....“impressions of reflexion“....“afleiddar tilfinningar.“....eiga sér upptök í vitundarlífi mannsins....sótt er í...reynslu.“ 56

„...ást (love), hatur (Hate), stolt (pride) og blygðun (humility)..... frumkenndir.....ekki hneigðir eða langanir sem stefna að ákveðnu takmarki.....hafa.....viðfang, því þær hafa ákveðna stefnu eða leitni eða viðfangsefni sem þær beinast að.“ 57

„Frumkenndirnar fjórar eru í rauninni þær tilfinningar sem við berum í brjósti þegar við bregðumst vel eða illa við eiginleikum mann. Í þessu tilfinningum er fólgið mat.“ 58

„Öllum frumkenndunum, ást, hatri, stolti og blygðun, er það sameiginlegt að þær eru vilh allar eða hlutdrægar.“ 59

„Öll ást og hatur manna beinist að einstaklingum, og því nákomnara sem fólk er okkur, þeim mun sterkari eru að jafnaði ástin og hatrið sem það vekur í brjóstum okkar. Hume telur að samhygð valdi því að afdrif allra annarra manna, fyrr og síðar, geti haft áhrif á tilfinningalíf okkar.“ 63

„„Sympathy“ eða „samhygð“ er orð sem Hume hefur um það fyrirbæri að tilfinningar manna flytjist frá einum til annars. Samhygð er af þessum sökum alls annars eðlis en samúð eða meðaumkun.“ 63

„Hume telur að við getum aldrei haft beina reynslu af (63) tilfinningum annarra manna. Við skynjum einungis ytra útlit annarra og breytni þeirra.“ 64

„Hume skiptir kostum og göllum á mönnum í fjóra flokka. Fyrst ber að nefna þá eiginleika sem veita þeim sem hafa þá beina ánægju.“ 68

„Í öðru lagi eru þeir eiginleikar kostir sem eru öðrum mönnum til beinnar ánægju eða skemmtunar.“ 69

„Í þriðja lagi eru sumir eiginleikar manna kostir vegna þess að þeir eru nytsamlegir þeim sem hefur þá. Hyggindi og almenn skynsemi tilheyrja þessu flokki kosta.“ 69

„Í fjórða og síðast lagi ber að telja þá eiginleika manns sem eru öðrum mönnum nytsamlegir. Hér má nefna til dæmis góðvild, áreiðanleika, sannsögli og skírlífi.“ 69

„Mat okkar á öllum mannkostum og göllum fer þannig fram, að þegar við hyggjum að eigneikum fólks frá algjörlega hlutlausu sjónarmiði þá vaknar með okkur rólega eða hægláta tilfinningin, ástin eða hatrið, sem matið er fólgið í. Og dyggðir eru allir þeir mannkostir sem lof og last, refsingar og verðlaun geta haft áhrif á, og hafa líka að minnsta kosti einn af þeim fjórum eiginleikum sem ég taldi upp í upphafi þessa kafla. Dyggðir veita manni sjálfum eða öðrum mönnum beina ánægju, eða þær eru nytsamlegar manni sjálfum eða öðrum mönnum.“ 70

„Hume gerir greinarmun á tvenns konar dyggðum. Hann telur sumar dyggðir vera eðlisdyggðir og aðrar gervidyggðir.“ 70

„...eru gervidyggðir nokkurs konar uppfinningar eða mannasetningar.“ 71

„Öllum eðlisdyggðum er það sameiginlegt að hin dyggðuga breytni sprettur af eðlishvöt. Aftur á móti hegðuðu menn sér ekki í samræmi við gervidyggðir án skyldurækni, en hún er áunnin hneigð.“ 71

„Af öllum eðlisdyggðum er góðvildin mikilvægust, þar sem ýmsar aðrar dyggðir, svo sem hugrekki, hafa lítið gildi án góðvildar.“ 71

„Gervidyggðir eru að ýmsu leyti ólíkar eðlisdyggðum. Það er ekki hægt að skilja gervidyggðir sem mannlega eðlishneigð einsog góðvild og hyggindi eru, en hyggindi spretta að nokkru leyti af þeirri eðlishneigð mann að reyna að auka velmegun og velgengni sína. Sem fyrr er sagt fer því fjarri að gervidyggðir séu ómerkilegri dyggðir enn eðlisdyggðir. Það er einungs erfiða að skilja hvers vegna menn tóku að hegða sér í samræmi við gervidyggðir og hvers vegna sú hegðun þeirra er talin dyggðug.

Hume telur þessar dyggðir vera gervidyggðir: réttlæti eða virðingu fyrir eignarrétti, orðheldni, löghlýðni og skírlífi.“ 72

„Uppruni samfélagsins getur ekki verið sá að menn hafi komið auga á nytsemi þess að lifa saman og skipta með sér verkum og eignum, heldur verða menn að búa í samfélagi til að koma auga á þessa nytsemi.

Uppruna samfélagsins má rekja til þess að kynhvötin laðar fólk saman og afkvæmi fæðast sem eru ósjálfbjarga fyrstu ár ævinnar, og foreldrar hafa eðlislæga tilhneigingu til að verja afkvæmi sín. Af þessu sökum telur Hume að menn hafi alla tíð lifað í einhvers konar samfélögum“ 74

„Menn njóta ýmissa gæða, veraldlegra og andlegra. Veraldleg gæði eru þess eðlis að ef ekki er yfrið nóg af öllu sem við girnumst, þá er trúlegt að gæðin sem við njótum séu á kostnað annarra manna. Þetta skapar samkeppni sem er líkleg til að leiða til sundrunar og illinda. Menn sjá fljótlega að það er öllum í hag að komast að samkomulagi um hvaða veraldargæði skuli hlotnast hverjum einstaklingi í þjóðfélaginu.“ 74

„En hvernig öðlast menn eignarrétt? Hume áleit að það gerðist með gagnkvæmu þegjandi samkomulagi.“ 75

„Hume telur réttlæti einvörðungu reist á notagildi. En (76) er það ekki æskilegra í sjálfu sér, án tillits til notagildis, að veraldargæðum sé skipt sem jafnast á milli manna? Þess hugmynd telur Hume óraunsæja. Menn eru svo misjöfnum hæfileikum búnir að jöfn skipting eigan gæti aldrei orðið varanleg.“ 77

„Hume telur að mönnum verði snemma ljóst í samvistum við aðra menn (82) að samvinna er nauðsynleg og öllum til góðs.“ 83

„...Hume taldi einungis réttlætanlegt að rjúfa loforð við mjög sérstakar aðstæður, vegna þess að gervidyggðin orðheldni sé höfuðdyggð í hverju þjóðfélagi.“ 104

„Uppruna loforða bera þ rekja til sjálfselfsku manna sem þarfnast gagnkvæmrar aðstoðar, aðeins ekki alltaf á sama tíma.“ 83

„Þeim (staðhæfingum) má skipta í tvo flokka, í rökshæfingar og raunhæfingar, og þess má nú geta þess að þennan greinarmun....má rekja til Humes, þótt hann hafi haft önnur orð um hann en nú eru tíðkanleg.

Raunhæfingar eru þær staðhæfingar sem eitthvað segja um veruleikann og eru staðfestar af reynslunni ef þær eru sannar.

Rökhæfingar segja aftur á móti ekkert um veruleikann, og þær eru sannar ef tákinn sem staðhæfingu mynda eru notuð á réttan hátt.“ 90

„Mælikvarði góðs og ills býr í tilfinningum hvers og eins okkar er við höfum lært að líta á eiginleika annarra frá hlutlausu sjónarmiði. Óvinirnir sem vinna verður bug á eru þekkingarskortur og hlutdrægni.“ 102

„...þar sem mannleg náttúra einkennist mjög af sveigjanleika og ímyndunarafli, þarf enginn að undrast fjölbreytnina sem sjá má í menningu, siðum og venjum frá einu þjóðfélagi til annars og einni öld til annarrar.“ 105

Gertrude Elizabeth Margaret Anscombe. Siðferði nútímas. Tuttugu greinar um heimspeki, Rvk. 1997: „Þeir þættir heimspeki Humes sem ég hef þegar minnst á eru, eins og svo margir aðrir þættir hennar, þess eðlis að maður freistast til að líta svo á að Hume hafi aðeins verið orðhengill, að vísu afburðasnjall. Aðferð hans er svo sannarlega rökkklækjum blandin. En ég sé mér ekki annað fært en að bæta við þennan dóm, frekar en að hnekkja honum, með því að benda á eitt sérkennilegt í heimspekilegri hugsun Humes: nefnilega það að þrátt fyrir að hann komist að niðurstöðum sínum, sem hann er hugfanginn af, með orðhengilshætti, þá draga vangaveltur hans alltaf mjög djúpstæð og mikilvæg vandamál fram í dagsljósið. Ósjaldan bregður svo við að afhjúpi maður orðhengilshátt hans rakst maður á atriði sem þarfnast gaumgæfilegrar athugunar.....þá þegar vissu menn vel að samviskan gæti att manni til illra verka.....Af þessum sökum er hann mjög

Gertrude Elizabeth Margaret Anscombe. Siðferði nútímans. Tuttugu greinar um heimspeki, Rvk. 1997: „Þeir þættir heimspeki Humes sem ég hef þegar minnst á eru, eins og svo margir aðrir þættir hennar, þess eðlis að maður freistast til að líta svo á að Hume hafi aðeins verið orðhengill, að vísu afburðasnjall. Aðferð hans er svo sannarlega rökkklækjum blandin. En ég sé mér ekki annað fært en að bæta við þennan dóm, frekar en að hnekkja honum, með því að benda á eitt sérkennilegt í heimspekilegri hugsun Humes: nefnilega það að þrátt fyrir að hann komist að niðurstöðum sínum, sem hann er hugfanginn af, með orðhengilshætti, þá draga vangaveltur hans alltaf mjög djúpstæð og mikilvæg vandamál fram í dagsljósið. Ósjaldan bregður svo við að afhjúpi maður orðhengilshátt hans rakst maður á atriði sem þarfnast gaumgæfilegrar athugunar.....þá þegar vissu menn vel að samviskan gæti att manni til illra verka.....Af þessum sökum er hann mjög djúpvitur og mikill heimspekingur þrátt fyrir orðhengilshátt sinn. (186)

